

## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา สะท้อนถึงภูมิปัญญา และศักยภาพของมนุษย์ในการจัดการความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ<sup>1</sup> ความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อโลกทัศน์<sup>2</sup> พัฒนาการของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก โดยทั่วไปความเชื่อทางศาสนาจะมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไปสู่ลูกหลาน สืบเนื่องกันไปเรื่อยๆ จุดเริ่มต้นเป็นนามธรรม เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติทุกวันทำให้เกิดความฝังแน่น ยากที่จะถ่ายทอด

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่สอดแทรกความเชื่อ และความศรัทธาโดยผสมผสาน กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งความเชื่อของคนไทยในอดีต เกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม<sup>3</sup> ได้สะท้อนออกมาเป็นงานด้านต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม สถาปัตยกรรม และประเพณี ซึ่งล้วนได้เนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์มากมาย เป็นผลงานอันน่าภาคภูมิใจที่อนุชนรุ่นหลังได้รับมาจากบรรพบุรุษ ปัจจัยสำคัญก็เกิดจากความเชื่อทางศาสนา ทั้งนี้เพราะศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม

นามของพระอุปัชฌ์ เป็นนามที่มีบทบาทสำคัญต่อความเชื่อ ในสังคมไทยปัจจุบันเกือบทุกภูมิภาค โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคอีสาน ได้ก่อให้เกิดประเพณีและความเชื่อที่หลากหลาย เป็นศูนย์รวมใจของประชาชนในการร่วมแรงร่วมใจกันทำงานบุญ และงานประเพณีที่สำคัญ ให้บรรลุผลสำเร็จไปได้ด้วยดี แต่ในขณะเดียวกันผู้วิจัยได้สนใจสอบถามประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพระอุปัชฌ์ จากผู้เกี่ยวข้องกลับไม่ได้คำตอบที่ชัดเจน ประวัติและผลงานของพระอุปัชฌ์นั้น มีกระจัดกระจายอยู่ในหนังสือตำราต่างๆ จึงเป็นการยากต่อบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษาค้นคว้า ถึงแม้ว่าชีวประวัติและผลงานของพระอุปัชฌ์จะมีไม่มาก เช่นกับพระอัสติสาวกองค์อื่นๆ แต่หลักธรรมที่ท่านแสดงแบบถาม - ตอบด้วยอุปมาโวหารที่สมบูรณ์จากการสนทนาธรรม และผลงานด้านการเผยแผ่ของท่าน มีประเด็นที่ควรจะศึกษาวิเคราะห์ ถึงความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌ์ที่สังคมไทยได้สืบทอดและปฏิบัติกันมานาน ในด้านใดบ้าง และในเมื่อมีความเชื่อในด้านหนึ่งด้านใดแล้ว จะมีกิจกรรมและพิธีกรรมอย่างไรบ้าง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงประสงค์จะศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของพระอุปัชฌ์ ผลงานด้าน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌ์ ของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยเป็นอย่างไร เพื่อนำมาใช้ประยุกต์ดำเนินชีวิต สร้างความศรัทธาในสังคม เพื่อสังคมไทยจะได้มีความเข้าใจคำสอนใน

---

<sup>1</sup> จันทร์บุรณ สิริ และ ทวี จวรพฤษ, **พิธีกรรมและความอยู่รอด**, (สถาบันวิจัยชาวเขา เชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

<sup>2</sup> สมบูรณ์ สุขสำราญ, **ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนจีน**, (ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

<sup>3</sup> ดนัย ไชยโยธา, **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕.

พระพุทธศาสนา ปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ และเป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน  
มั่นคงสืบต่อไป

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และความสำคัญของพระอุปัชฌ์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทและวิธีการ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุปัชฌ์
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความเชื่อ เรื่องพระอุปัชฌ์ในสังคมไทย

## ๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ประวัติความเป็นมา และความสำคัญของพระอุปัชฌ์เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ พระอุปัชฌ์มีบทบาทและวิธี ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร
- ๑.๓.๓ ความเชื่อของสังคมไทย เรื่องพระอุปัชฌ์ในสังคมไทยเป็นอย่างไร

## ๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยดังนี้

- ๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้ศึกษาจาก

๑) คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คัมภีร์โลกบัญญัติ และคัมภีร์  
โศกาวทาน

๒) งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องได้แก่หนังสือปฐมสมโพธิกถา

๓) งานเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- ๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

๑) ลงพื้นที่เพื่อทำการเก็บข้อมูลในเขต ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง ที่มี  
ประเพณีเกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌ์

๒) สัมภาษณ์ประชากรที่เกี่ยวข้องกับประเพณีดังกล่าวทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จำนวน  
๑๘ รูป/คน จากนั้นจึงนำข้อมูลมาประมวลศึกษาวิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

## ๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

**พระอุปัชฌ์** ในงานวิจัย หมายถึง พระเถระที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แก่ คัมภีร์  
โลกบัญญัติ และคัมภีร์โศกาวทาน

**ความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌ์** หมายถึง ความเชื่อในประวัติ ความเป็นมา อิทธิปาฏิหาริย์ รวมถึง  
ประเพณีท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌ์ ในสังคมไทย

## ๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **ภพพล จันทรวัฒนกุล** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ศิลปะพม่า” หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชตีเมืองกลิงคราซได้ และทรงรับฟังเทศน์จากสามเณรนิโครธ จึงทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงกระทำหลายสิ่งหลายอย่างเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา หนึ่งในนั้นคือการให้ขุดพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาบูชาเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน แล้วแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่าพระธรรมชั้นตรี แล้วให้คนไปสร้างเจดีย์เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้<sup>๔</sup>

๑.๖.๒ **สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “พระปฐมสมโพธิกถาพุทธประวัติว่า” พระอุปัชฌาย์ได้รับอาราธนาให้มาดูแลรักษางานสมโภชพระสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในระหว่างจัดงานฉลองสมโภชอยู่นั้น พญามารก็มาก่อกวนในงานพิธี พญามารตนนี้คือ พระยาวิสวัตคิอุริของพระพุทธเจ้า เมื่อสมัยที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ พญามารแย่งชิงบัลลังก์ จนพระพุทธเจ้าตรัสเรียกนางวสุนธรา พระแม่ธรณีมาเป็นพยาน โดยบีบมวยผม น้ำกรวดที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญกุศล ไหลออกมาซัดเอาเสนามารทั้งหลายและช้างคีรีเมขล ให้ถอยร่นไปติดขอบจักรวาล พญามารตะลึงเห็นอัศจรรย์ จึงประณมหัวตักถวายพระพุทธเจ้า ยอมพ่ายแพ้พระบารมี<sup>๕</sup>

๑.๖.๓ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือนว่า” พระมอญเอาพระมาถวายตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มีลักษณะนั่งก้มหน้า มีใบบัวคลุมอยู่บนศีรษะ และมีเข็มต็มปักตามหัวไหล่ตามเข่า ฐานรองเป็นดอกบัวคว่ำดอกหนึ่ง หงายดอกหนึ่ง ใต้ฐานมีรูปดอกบัว ใบบัว เต่า ปลา ปู พระทำด้วยแก่นศรีมหาโพธิ์ลงรักปิดทอง พระพม่า อธิบายว่า พระองค์นี้คือ พระอุปัชฌาย์อยู่ในปราสาทแก้วได้น้ำ ชาวเมืองย่างกุ้ง มีความเชื่อว่าได้ต่อกบาตรพระอุปัชฌาย์แล้วเป็นเศรษฐี ชาวเมืองย่างกุ้งพากันหุงข้าวแต่ยังไม่สว่างคอยต่อกบาตรพระอุปัชฌาย์ จนทุกวันนี้ยังมีความเคารพนับถือ จึงได้สร้างรูปพระอุปัชฌาย์ขึ้นทำสักการบูชา ซึ่งมีความเชื่อว่ามีผลานิสงส์เหมือนกัน พระอุปัชฌาย์ยังใช้ตั้งทำพระราชพิธีขอฝนอีกด้วย<sup>๖</sup>

๑.๖.๔ **พระพรหมโมลี** (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙), ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “โลกทิปนี” พระอุปัชฌาย์ได้รับนิมนต์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ให้ช่วยคุ้มครองงานฉลองสถูป ที่พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระราชศรัทธาสร้างถวายไว้ในบวรพระพุทธศาสนา โดยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเกรงว่า งานฉลองจะไม่ราบรื่น กลัวว่าพญามารจะมาทำลายพิธี พระองค์จึงดำริที่จะหาบุคคลผู้มีบุญญาธิการ เพื่อคุ้มครองงานในครั้งนี้ เมื่อวันงานฉลองมาถึง พญามารชื่อ พญาสวตติมาร เป็นเทพที่มีความริษยา ไม่อยากเห็นผู้ใดทำคุณงามความดี จึงมาทำลายพิธีฉลองด้วยวิธีต่างๆ<sup>๗</sup>

<sup>๔</sup> ภพพล จันทรวัฒนกุล, **ประวัติศาสตร์และศิลปะพม่า**, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๙ - ๑๔๑.

<sup>๕</sup> สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถาพุทธประวัติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยสารสินการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗๙ - ๕๐๔.

<sup>๖</sup> พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๔๕๘), หน้า ๕๕๓ - ๕๕๔.

<sup>๗</sup> พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙), **โลกทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๗ - ๒๑๕.

**๑.๖.๕ พระราชพิพัฒนาทร จิตตถาวโร,** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “บุญฤทธิ์ อธิฤทธิ์ว่า” หนึ่งในพระอรหันต์เจ้า ผู้เป็นต้นตำนานพระโลกอุดร ผู้มีอายุยาวนานพันๆ ปี และเป็นผู้ทรงฤทธิ์อย่างสูงสุดไม่มีวันตาย ไปไหนมาไหนไร้ร่องรอย ใครได้กราบไหว้เป็นบุญอันมหาศาล พระอุปคุตต์เถระคือหนึ่งในต้นเค้าตำนานพระโลกอุดรในปัจจุบัน ทุกวันนี้หลายท่านก็ยังเชื่อว่าพระอุปคุตต์ยังดำรงสังขารชั้นธำมณีอยู่ได้เกษียรสมุทร<sup>8</sup>

**๑.๖.๖ จิตตปัญญา** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “ปาฏิหาริย์แห่งการบูชา ๓ พระอรหันต์ ไตรภาคีมหาลาภ” พระมหาอุปคุตต์เถระเจ้านั้นเป็นพระอรหันต์ที่ได้ชื่อว่า ทรงมหิทธิธานภาพมากนัก และปรารถนาจะอยู่รักษาพระพุทธศาสนา ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้คงอยู่นานถึง ๕,๐๐๐ ปี<sup>9</sup>

**๑.๖.๗ พระครูพัฒนารัตน** (พระประพันธ์ สุทนต์) ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “พระมหาอุปคุตต์ พระอรหันต์ผู้ปราบมาร บันดาลโชคลาภ” พระอุปคุตต์ผู้เป็นพระอรหันต์สาวก ที่ทรงมหิทธิธานภาพชอบความวิเวกวิ้งแวง และอยู่ตามลำพังผู้เดียว ไม่ชอบเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เป็นพระอรหันต์หลังสมัยพุทธกาล เพราะไม่พบประวัติของท่านในพระไตรปิฎก<sup>10</sup>

**๑.๖.๘ เจริญ ตันมหาพราณ** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “พิธีกรรมพิสดารว่า” การดักบาตรเที่ยงคืน ที่มีวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันพุธ โดยไม่จำเพาะเจาะจงต้องอยู่ในเดือนใด บางปีอาจมีครั้งเดียวสองครั้ง หรือบางปีไม่มีเลยก็ได้ เรียกประเพณีนี้ว่า เป้งปืด หรือ เพ็ญพุธ โดยมีความเชื่อว่า พระอุปคุตต์ผู้มีมหิทธิฤทธิ์ จะขึ้นจากทะเลโดยแปลงกายเป็นสามเณรน้อย ออกมาโปรดสัตว์ ถ้าผู้ใดได้ดักบาตร บุคคลนั้นจะเกิดร่ำรวย เป็นเศรษฐีและบังเกิดแต่สิ่งที่เป็นมงคลในชีวิต ดังนั้น เมื่อถึงวันเพ็ญตรงกับวันพุธ ชาวเหนือจะไปคอยใส่บาตรมากเป็นพิเศษ<sup>11</sup>

**๑.๖.๙ อาจารย์จำเนียร ทรงฤกษ์** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “พระธาตุพนมพิธิอัญเชิญพระอุปคุตต์”ว่า ความเคารพนับถือพระอุปคุตต์เถระ หรือพระบัวเข็มนี้ ทั้งพม่า มอญ ไทย ต่างถือกันว่ามีฤทธาภาพในด้านให้เกิดลาภสักการะ ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ และรอดปลอดภัยจากอุปสรรค ศัตรู และภัยอันตรายแก่ผู้ได้กระทำสักการบูชา<sup>12</sup>

**๑.๖.๑๐ มณี พะยอมยงค์** ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “เครื่องสักการะในล้านนาไทย” ว่าการจัดทำห่อพระอุปคุตต์และการจัดเตรียมเครื่องสักการะถวายพระอุปคุตต์ ที่อาราธนามารักษางาน มิให้คนพาลทั้งหลายมาก่อเหตุร้าย เป็นประเพณี เป็นเครื่องแสดงจิตวิทยา สังคมที่ต้องการให้เกิดการรวมพลังชุมชน ให้ช่วยกันกำจัดภัยสาธารณะมิให้บุคคลใดก่อเหตุร้ายเมื่อมีงานฉลองเมื่อเห็นเครื่องสักการะพระอุปคุตต์ ทุกคนเกรงกลัวไม่กล้าทำสิ่งไม่ดีไม่งาม<sup>13</sup>

<sup>8</sup> พระราชพิพัฒนาทร จิตตถาวโร, บุญฤทธิ์ อธิฤทธิ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (จังหวัดนนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีน ปัญญาญาณ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓ – ๑๓๑.

<sup>9</sup> จิตตปัญญา, ปาฏิหาริย์แห่งการบูชา ๓ พระอรหันต์ ไตรภาคีมหาลาภ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แสบปั๊ดพับลิชชิง จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๙.

<sup>10</sup> พระครูพัฒนารัตน, พระมหาอุปคุตต์ พระอรหันต์ผู้ปราบมาร บันดาลโชคลาภ, (บริษัท สันติภาพแพ็คพรีนท์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

<sup>11</sup> เจริญ ตันมหาพราณ, พิธีกรรมพิสดาร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕ – ๑๖.

<sup>12</sup> จำเนียร ทรงฤกษ์, พระธาตุพนมพิธิอัญเชิญพระอุปคุตต์, พิมพ์ครั้งแรก, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๕๕๖), หน้า ๓๕.

<sup>13</sup> มณี พะยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์, ๒๕๓๘).

๑.๖.๑๑ **สวาง โขติสุขรัตน์**, ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “ประเพณีไทยภาคเหนือ” ว่า ประเพณีตักบาตรวันเพ็ญพุธของล้านนานั้น คงรับมาจากพม่าเพราะเป็นประเพณีพม่าและได้กล่าวว่า เรื่องราวของพระอุปัชฌ์นี้มีปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิกถา ตอนमारพันธปริวรรต ปรีเฉพที่ ๒๘<sup>14</sup>

๑.๖.๑๒ **สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น**, ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ “ของดีอีสาน” ว่า ในการทำบุญเดือนสี่ มีการนำเรื่องราวของพระอุปัชฌ์มาเกี่ยวข้องโดยถือความเชื่อจากเรื่องราวของพระอุปัชฌ์ จัดเป็นหอเล็กๆ ข้างในบรรจ้อัฐฐะบริหารให้ครบชุด เรียกว่า หออุปัชฌ์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของศาลาการเปรียญ เพื่อให้งานบุญผะเหวด มีความสงบเรียบร้อยและปลอดภัย<sup>15</sup>

**สรุปได้ว่า** พระเจ้าอโศกมหาราชหลังจากตีเมืองกลิงคราซได้ และทรงรับฟังเทศน์จากสามเณร นิโครธ จึงทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และเผยแพร่พระพุทธศาสนา ให้สร้างเจดีย์เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ พระอุปัชฌ์ได้รับอาราธนาให้มาดูแลรักษางานสมโภชพระสถูปของพระองค์ พระมอญได้นำปฏิมากรรมพระอุปัชฌ์มาถวายตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และชาวเมืองอย่างกุ่ม มีความเชื่อว่าถ้าได้ตักบาตรพระอุปัชฌ์แล้วจะเป็นเศรษฐี และยังพากันตักบาตรมาจนทุกวันนี้ ได้สร้างรูปพระอุปัชฌ์ขึ้นเพื่อสักการบูชา และตั้งทำพระราชพิธีขอฝนอีกด้วย เชื่อว่าพระอุปัชฌ์ยังดำรงสังขารชั้นธัญญะอยู่ได้เกษียรสมุทร ทรงมหิธานุภาพมาก ท่านปรารถนาจะอยู่รักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่จนถึง ๕,๐๐๐ ปี ไม่พบประวัติของท่านในพระไตรปิฎก ในพิธีกรรมพิสดารพบการตักบาตรเที่ยงคืน ที่มีวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันพุธ โดยไม่เจาะจงว่าอยู่ในเดือนใดหรือปีใด บางปีมีหรือไม่มีเลยก็ได้ เรียกประเพณีนี้ว่า เบ็งปัด หรือ เพ็ญพุธ โดยพระอุปัชฌ์ผู้มีมหิทธิฤทธิ์ จะขึ้นจากทะเลแปลงกายเป็นสามเณรน้อย ออกมาโปรดสัตว์ ถ้าผู้ใดตักบาตรแล้วจะร่ำรวย ในภาคอีสานมีการจัดหออุปัชฌ์ ตั้งทางทิศตะวันออกของศาลาการเปรียญ เพื่อให้งานบุญผะเหวดสงบเรียบร้อยและปลอดภัย

## ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **พระมหาอุทธร ปณฺญาสิริ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนา” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ศรัทธา เป็นปัจจัยให้เกิดความสุขได้ มีพระพุทธพจน์ว่า ศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรมมีอยู่แก่ผู้ใด ผู้นั้นแลย่อมบรรลุความสุขอันหยั่งลงในพรหมจรรย์ตามกาล ศรัทธาเป็นคุณธรรมที่ต้องการก่อนในเบื้องต้น แต่ต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ถ้าปราศจากปัญญาแล้วจะเป็นความงมงาย ไม่ใช่ศรัทธาที่ต้องการในพระพุทธศาสนา ความงมงายมีอยู่ที่ใด ความเป็นทาสก็มีอยู่ที่นั่น พระพุทธศาสนาต้องการให้ชาวพุทธเป็นไทย การที่ชาวพุทธจะยอมเชื่อถือหรือมีศรัทธาในสิ่งใดหรือบุคคลใดๆ ก็ตามควรต้องพิจารณาตามหลักของกาลามสูตรเป็นสำคัญ<sup>16</sup>

๑.๖.๒ **พระมหาปรม โอภาโส** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ในทางพระพุทธศาสนาได้สอนให้ชาวพุทธไม่ให้อวดอวดอวดอวด

<sup>14</sup> สวาง โขติสุขรัตน์, **ประเพณีไทยภาคเหนือ**, (เชียงใหม่ : สวางการพิมพ์, ๒๕๑๒), ไม่ปรากฏหน้า

<sup>15</sup> สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, (ขอนแก่น : สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดขอนแก่นจัดพิมพ์, ๒๕๓๙), ไม่ปรากฏหน้า

<sup>16</sup> พระมหาอุทธร ปณฺญาสิริ, “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

เพราะฤกษ์ยามไม่มีอำนาจ ไม่มีอิทธิพลอะไรจะมาบันดาลชีวิตของมนุษย์ได้ มนุษย์เท่านั้นที่จะสามารถบันดาลชีวิตของตนเอง ด้วยการกระทำของตนตามหลักของศรัทธาความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ว่า บุคคลประพฤติดชอบ เวลาใดเวลานั้นได้ชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี มงคลดี เป็นเข้าดี อรุณดี เป็นขณะดี ยามดี เป็นอันได้ทำบูชาดีแล้วในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งหลาย เขาย่อมได้ประสบแต่ผลที่มุ่งหมายอันเป็นสิทธิโชค<sup>17</sup>

**๑.๖.๓ พระมหาประคัลภ์ อคฺคปณฺโญ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทย” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ความเชื่อที่สำคัญของสังคมไทยโดยส่วนรวมแล้ว ก็ไม่แตกต่างจากความเชื่อของสังคมชนชาติอื่น จะต่างกันบ้างก็เพียงข้อปลีกย่อยที่ชาวไทยมีความเชื่อตามบรรพบุรุษมาแต่เดิม คือเชื่อเรื่องอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลี้ลับอันเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ที่ไม่สามารถพิสูจน์ด้วยสติปัญญาของตนเองได้ จึงยกอำนาจสิทธิของตนเอง ให้ธรรมชาติซึ่งอยู่รอบตัวเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด ในวิถีชีวิตของตนให้ดำเนินไปตามอำนาจของสิ่งลี้ลับ เมื่อมีภัยธรรมชาติคุกคามเบียดเบียนก็เกิดความกลัวต่อภัยเหล่านั้น จึงคิดหาที่พึ่งที่จะช่วยเหลือนับแต่บรรพบุรุษที่ตนเองได้รับอยู่ เบื้องต้นก็ใช้วิธีที่มนุษย์ทั่วไปรู้สึกว่าจะใช้ได้ผลกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม คือการผูกมิตรกับธรรมชาติโดยการทำพิธีเช่นสรวงบูชา<sup>18</sup>

**๑.๖.๔ พระมหาจรัญ การบรรจง** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเรื่องสังฆทานในทัศนะของชาวพุทธไทย” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ได้ทราบความเข้าใจและเป็นแนวปฏิบัติในการถวายสังฆทานที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ในพระพุทธศาสนา ชาวพุทธไทยนิยมทำบุญด้วยการถวายสังฆทานแต่ยังมีบางส่วนเข้าใจความหมายและลักษณะของสังฆทานคลาดเคลื่อนไปเนื่องจากไม่ได้ศึกษาและทำตามความเชื่อถือที่ยึดถือสืบต่อกันมา นั่นคือเข้าใจว่าสังฆทานเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถสะเดาะเคราะห์ หรือลบล้างไม่ดีให้ออกไปจากชีวิตของตน ในความเป็นจริงนั้น สังฆทานเป็นวิธีทำความดีในพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดกิเลสคือความโลภ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว และทำนุบำรุงคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา<sup>19</sup>

**๑.๖.๕ พระมหามนตรี วรลโภ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า วัตถุมงคลเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งสิ่งที่ปรารถนา และให้ความคุ้มครองป้องกันภัย ซึ่งประเภทวัตถุมงคล คือ พระพุทธรูป พระพิมพ์ หรือพระเครื่อง เครื่องรางของขลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกประเภท จัดได้ว่าเป็นผลผลิตจากความไม่รู้ และความหวาดกลัวต่อภัยธรรมชาติและภัยรอบตัว เมื่อมนุษย์บังเกิดความกลัว ก็ได้พยายามหาทางกำจัดความกลัวนั้น จึงได้แสวงหาที่พึ่งซึ่งอาจจะยึดถือเอาว่า สิ่งที่มีธรรมชาติ และที่มีความแปลกมาใช้เป็นวัตถุมงคล ต่อมาเมื่อเกิดศาสนามีการพัฒนาในด้านคำสอน มีการแต่งตำราขึ้นมาประกอบคำสอน ในภายหลังจึงได้ใช้คำสวดเหล่านั้น มาใช้เป็นถ้อยคำที่มีความศักดิ์สิทธิ์<sup>20</sup>

---

<sup>๑๗</sup> พระมหาปรม โอภาโส, “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑)

<sup>18</sup> พระมหาประคัลภ์ อคฺคปณฺโญ, “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทย”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑)

<sup>19</sup> พระมหาจรัญ การบรรจง, “การศึกษาเรื่องสังฆทานในทัศนะของชาวพุทธไทย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕)

<sup>20</sup> พระมหามนตรี วรลโภ, “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒)

๑.๖.๖ พระมหาเชิด เจริญรัมย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระเครื่องกับสังคมไทย: ศึกษาเฉพาะกรณี ทศนะของนักวิชาการพุทธศาสนาในสถาบันอุดมศึกษา” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ความเชื่อเรื่องพระเครื่องไม่ใช่เรื่องนอกพระพุทธศาสนา และมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาในระดับพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป และยังมีความเชื่อว่า พระเครื่องนั้นจะยังคงมีอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป<sup>21</sup>

๑.๖.๗ พระประพนธ์ สุทธจิตโต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุทิศที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุทิศที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา ทำให้ทราบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุทิศได้รับอิทธิพลมาจากพม่า ในสมัยที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พม่าและล้านนาต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจึงทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา เกิดการผสมผสานระหว่างขนบธรรมเนียมของชาวไทยลื้อ ผสมกับชาวไทยในรัฐฉานของพม่า ซึ่งทำให้พระอุทิศมีอิทธิพลต่อความเชื่อ และก่อให้เกิดพิธีกรรมในสังคมของชาวพุทธล้านนาอย่างมาก<sup>22</sup>

๑.๖.๘ อภิชาติ ยอดสุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระอุทิศในเรื่องมหาอุทิศฉบับล้านนา” ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า พระอุทิศมีบทบาทในด้านการปราบพญามารและบทบาทในด้านการคุ้มครองรักษางาน นอกจากนี้มีบทบาทย่อยอีกหลายบทบาทปรากฏแทรกอยู่ในบทบาททั้ง ๒ ประการนั้น และบทบาทต่างๆ เหล่านั้นยังปรากฏให้เห็นในสังคมปัจจุบัน เช่น คติความเชื่อในสังคมล้านนาไทยซึ่งปรากฏในรูปแบบของประเพณี พิธีกรรม และศิลปกรรม เป็นต้น<sup>23</sup>

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มีศรัทธาอย่างไม่มั่งงาย ไม่ให้รอคอยทุกข์ยาม หรืออำนาจใดๆ ที่จะมาดลบันดาลชีวิตมนุษย์ แต่ความเชื่อในสังคมไทยก็เหมือนชาติอื่นๆ ที่มีความเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ มีการทำบุญให้ทานที่คลาดเคลื่อนโดยเข้าใจว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ไปก็มี บางกลุ่มก็มีความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลที่จะมาดลบันดาลสิ่งที่ปรารถนา ซึ่งหมายรวมถึงพระเครื่องต่างๆ ด้วย ความเชื่อเรื่องพระอุทิศมีอิทธิพลต่อชาวล้านนาเป็นอย่างมาก เชื่อกันว่าคติเรื่องนี้มาจากพม่า ตั้งแต่ที่อาณาจักรล้านนาอยู่ ภายใต้การปกครองของพม่า บทบาทที่มีการกล่าวขานถึง คือการปราบพญามารและการคุ้มครองงาน ยังมีบทบาทสำคัญอื่นๆ อีกที่น่าสนใจควรแก่ศึกษา

## ๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าความเชื่อเรื่องพระอุทิศในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากเอกสารซึ่งมีการศึกษาตามวิธี ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาวิจัยขั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

<sup>21</sup> พระมหาเชิด เจริญรัมย์, “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑)

<sup>22</sup> พระประพนธ์ สุทธจิตโต, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุทิศที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘)

<sup>23</sup> อภิชาติ ยอดสุวรรณ, บทบาทของพระอุทิศในเรื่องมหาอุทิศ ฉบับล้านนา, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔)

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ ซึ่งเป็นหนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติของพระ  
อุปคุตต์ บทบาทหน้าที่ของพระอุปคุตต์ ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ในสังคมไทย

๑.๗.๓ สัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพระอุปคุตต์จำนวน ๒๘ รูป/คน โดยเป็น  
การเลือกแบบเจาะจงตามความสำคัญของเรื่อง

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา (Descriptive Analysis)

## ๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบ ความเป็นมา คุณลักษณะ และความสำคัญของพระอุปคุตต์

๑.๘.๒ ทำให้ทราบ บทบาทของพระอุปคุตต์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ ทำให้ทราบ ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตต์ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย